

Middeleeuwse muziek in Lutherse kloosters

Ulrike Hascher-Burger

gepubliceerd in: in: De Burcht. Maandblad Lutherse Gemeente Haarlem-Beverwijk 57.10 (2007), 14-16.

In de Lüneburger Heide, de regio tussen Hannover en Hamburg in het noorden van Duitsland, liggen in het midden van heidevelden en pittoreske dorpjes zes middeleeuwse vrouwenkloosters, des zogenoemde 'Heideklöster' (heidekloosters) of met de officiële naam: de Lüneburger Frauenklöster (Lüneburger vrouwenkloosters). De kloosters van Ebstorf, Isenhagen, Lüne, Medingen, Walsrode en Wienhausen kunnen terugkijken op een lange geschiedenis: gesticht in de 11^e tot 14^e eeuw als gemeenschappen van benedictinessen en cisterciënserinnen, werden zij in de 15^e eeuw hervormd in de geest van de Moderne Devotie – door Jan Busch, een Nederlandse koorheer uit Windesheim bij Zwolle. In de 16^e eeuw – ze waren net gewend aan de nieuwe vrome geest die als gevolg

van deze hervorming door de kloosters waaide – ondergingen ze geheel tegen hun wil nog eens een hervorming, weer op bevel van de hertog van Braunschweig, die de lutherse reformatie in de kloosters wilde invoeren. Tegen de meer dan 50 jaar (!) aanhoudende 'erbitterte' weerstand van de nonnen in werden de gemeenschappen uiteindelijk lutherse kloosters. En nog steeds zijn het lutherse 'Damenstifte', gemeenschappen van alleenstaande dames die onder de leiding van een lutherse abdis in de kloosters wonen, zorg dragen voor het

rijke erfgoed, rondleidingen geven en een gemeenschappelijk leven leiden, zij het uiteraard zonder de drie kloostergeloftes van armoede, gehoorzaamheid en kuisheid en met volledig lutherse kerkdiensten.

Deze kloosters met hun eeuwenoude geschiedenis bergen rijke archieven met documenten uit de 12^e tot 20^e eeuw. Er zijn vroege lutherse liedboeken en bladmuziek uit latere eeuwen, maar ook veel muzikale resten uit de middeleeuwse periode.

Samen met de kloosterarchivaris en een collega van de Folkwang Hochschule in Essen, een instrumentaliste, ging ik een jaar geleden op zoek naar middeleeuwse bronnen. En er bleek veel meer te liggen dan de kloosters zelf wisten. Toen hebben we besloten om het middeleeuwse muzikale erfgoed van alle zes gemeenschappen in kaart te brengen. Na veel onderhandelingen met sponsors uit Duitsland en Nederland werd uiteindelijk een omvangrijk project gehonoreerd. Gepland zijn een database, waar later ook de lutherse muziekschatten kunnen worden toegevoegd, een gedrukte catalogus, vijf cd's en een reeks korte monografieën voor een breed publiek die in de kloosterwinkels kunnen worden verkocht. Veel werk dus aan de

winkel: we zijn in oktober dit jaar begonnen met reizen door Duitsland, Engeland en Denemarken, omdat veel bronnen behalve in de kloosterarchieven zelf ook in bibliotheken en archieven elders terecht zijn gekomen.

Welk soort middeleeuwse muziek hebben de kloosters nagelaten? In eerste instantie is dat liturgische muziek uit de 12^e tot de 16^e eeuw, vooral in de vorm van fragmenten: versnipperde liturgische boeken die niet meer werden gebruikt vanwege een liturgiereform zoals die in de 15^e eeuw of door de lutherse reformatie in de 16^e eeuw. Deze perkamenten snippers werden hergebruikt als maculatuur voor latere boekbanden. ter bescherming van nieuwe boeken aan de binnenzijde van de boekband geplakt. Vaak zijn het dus maar kleine stukjes die echter veel kunnen vertellen over liturgische gewoonten in de vrouwenkloosters in een tijd waaruit weinig bronnen bewaard zijn gebleven.

Naast liturgische fragmenten is er een stapel van meer dan 40 gebedenboeken uit de late 15^e eeuw bewaard gebleven, die een schat aan eenstemmige geestelijke liederen bevatten. Dit genre is typerend voor de invloed van de Moderne Devotie, waar muziek en gebed nauw met elkaar verbonden waren. Helaas is de muziek hier niet leesbaar: de muzieknotatie werd zonder balken opgeschreven, als een soort muzikaal steno, om de muziek toegankelijk te maken is het raadplegen van andere bronnen met notenbalken noodzakelijk. Veel zoekwerk dus.

En dan zijn er nog hele liedboeken bewaard, gedeeltelijk met muziek, soms alleen met een verwijzing naar een toen bekende melodie: te zingen op de wijze van... Dat kennen we ook uit de moderne kerkmuziek: in het liedboek van de kerken staan veel liederen 'op de wijze van'. Deze liedboeken (het Wienhäuser Liederbuch en het Ebstorfer Liederbuch) zijn al langer bekend. Desondanks gaan we ze opnieuw helemaal in kaart brengen voor onze database en de catalogus, en ook op de cd's zullen ze niet ontbreken.

Tot eind 2008, misschien ook begin 2009, zal het project duren, daarna zal de middeleeuwse muziek uit de zes lutherse 'heidekloosters' weer voor iedereen toegankelijk zijn.

Ulrike Hascher-Burger